

Du neįgyvendinti projektai: Valstybės teatras Panevėžyje ir Klaipėdoje

Asta Petrikiėnė

El. paštas: asta.petrikiene@gmail.com

Straipsnyje rekonstruojami ir analizuojami du XX a. 3-iajame dešimtmetyje kurti, bet neįgyvendinti valstybinio teatro Panevėžyje ir Klaipėdoje projektai. Teigiama, kad teatro sistemai decentralizuoti pritrūko politinės valios: Švietimo ministerija nepasinaudojo palankiomis materialinėmis sąlygomis Panevėžyje ir socialinėmis – Klaipėdoje. Valstybinė teatro sistema decentralizuota tik 4-ajame dešimtmetyje, pakitus kultūros politikos strategijai: 1931 m. įkurtas Valstybės teatro Šiaulių skyrius. Tyrimas atskleidė, kad XX a. 2-ajame dešimtmetyje įkurta valstybinė teatro sistema plėtoja vangiai ir visą tarpukarį išliko centralizuota. Valstybė, įtvirtindama stambų teatro veiklos centrą sostinėje, regionų teatro kultūros uždavinius sprendė finansuodama Valstybės teatro gastroles bei pasikliaudama visuomeninių organizacijų mėgėjų teatru.

RAKTAŽODŽIAI: tarpukaris, Valstybės teatras, decentralizacija

Įvadas

Šio straipsnio tikslas – rekonstruoti ir aptarti du neįgyvendintus projektus, galėjusius jau 3-iajame dešimtmetyje decentralizuoti tarpukario valstybinę teatro sistemą. Šykščių užuominų apie anuomet įvykusius profesionalų spektaklius provincijoje bei ankstyvasias valstybės remiamo nuolatinio teatro steigimo idėjas Panevėžyje ir Klaipėdoje rasime ir standartinėje lietuvių teatro istoriografijoje. Vytautas Maknys lakoniškai teigia: „pane- vėžiečiai vieni iš pirmųjų respublikoje jau 1923 m. įkūrė profesionalų Panevėžio miesto teatrą“; projektas žlugęs ir teatras mieste atsidaro tik 1940 metais¹. Antrajame *Lietuvių teatro raidos bruožų* tome V. Maknys taip pat mini pastangas 3-iajame dešimtmetyje teatro kūryba „aprupinti“ Klaipėdos kraštą², o Gražina Mareckaitė pirmojoje *Lietuvių teatro istorijos* knygoje keliais sakiniais užsimena apie šiame straipsnyje nagrinėjamas Boriso Dauguviečio iniciatyvas³. Taigi čia pateikiamas tyrimas – tai pirmas bandymas išsamiai atskleisti du svarbius, nors ir ketinimais pasilikusius projektus įsteigti profesio- nalią, subsidijuojamą sceną už Kauno miesto ribos. Tyrime analizuoti Kauno apskrities archyve (KAA), Lietuvos centriniame valstybės archyve (LCVA), Lietuvos literatūros ir meno archyve (LLMA), Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos retų spaudinių skyriuje (LMAVB), Lietuvos valstybės istorijos archyve (LVIA) saugomi šaltiniai, remtasi tarpukario periodikoje publikuotais straipsniais. Tyrimo tikslui pasiekti

1 Maknys 1972: 145.

2 Maknys 1979: 138–139.

3 Mareckaitė 2000: 206–207.

itin pravertė Panevėžio apskrities archyve sudaryta nedidelė, bet labai informatyvi dokumentų kolekcija apie Panevėžio teatro kūrimo aplinkybes. Dauguma šiame straipsnyje pateikiamų duomenų skelbiami pirmą kartą, cituojamų raštų kalba netaisyta.

Trečiajame dešimtmetyje profesionalios teatro veiklos centrui kuriantis Kaune, mąstyta ir apie provinciją. Lietuvos periferijos „aptarnavimo“ ir globos modelis dešimtmečio pradžioje daug kuo priminė prieškario miestuose veikusių kultūros draugijų praktiką – centras globojo regionuose rengtus mėgėjų vaidinimus, kartais siūsdavo gastrolinius spektaklius.

Panašia logika vadovautasi ir profesionalių menininkų veiklą koordinavusioje neformalios kultūros ministerijos funkcijas atlikusios Lietuvių meno kūrėjų draugijos (LMKD) Dramos sekcijoje. 1921 m. pabaigoje Sekcijos prezidiumas specialiai svarstė „provincijos vaidintojų kuopų organizavimo“ klausimą. Vykdamas LMKD plėtros strategiją, svarstyta bendradarbiais priimti Marijampolėje dislokuoto 10-ojo pėstininkų pulko Švietimo kuopelę ir prie jos veikusių dramos sekciją, kaip ir, pavyzdžiui, Prienų mėgėjų teatro trupę. Bendradarbiavimas reiškė paramą ištekliams, dažniausia dramaturgija – Prienų aktoriams mėgėjams nusiųsta Montague Glasso ir Charleso Kleino komedijos „Potašas ir Perlamutras“ teksto kopija⁴. 1920 m. Kaune pradėjus veikti LMKD Dramos vaidyklai, netrukus imta gastroliuoti, pavyzdžiui, 1922 m. sausio mėn. su dviem spektakliais trupė vyko į Marijampolę, o jau valstybiniu tapusio Dramos teatro gastrolės Biržuose 1923 m. pelnė naują bendradarbį – užmegzti ryšiai su Borisu Dauguviečiu (tų pačių metų pabaigoje jis įdarbintas antruoju trupės režisieriumi).

Taigi, ir LMKD Dramos vaidyklos, ir vėlesnių Valstybinio dramos teatro ar Valskybės teatro dramos trupės veikla visada sieta ir su tuo Kauno nutolusios auditorijos poreikiais. Nepublikuotame laiške-memorandume švietimo ministrui B. Dauguvietis rašė: „Lietuva nėra vien Kaunas. Sveiko teatro klausimas pribrendo ir kituose Lietuvos miestuose ir patenkinti šis klausimas – tai mūsų prievolė“⁵. Režisierius provincijai numatė specialų aktorių padalinį, sukurtą išplėtus esamą dramos trupę, o papildomiems profesionalams rengti siūlė įkurti „scenos mokyklą“. Galbūt teatro trupės atnaujinimą, įkuriant vaidybos mokyklą, B. Dauguvietis tik diplomatiškai susiejo su teatro produkto prieinamumo didinimu („Teatras – tai didžiausia liaudies mokykla ir todėl ypatingai reikalauja Valdžios dėmesio.“⁶), tačiau teatro kultūros poreikis Lietuvos provincijoje išties buvo didelis.

I

Galimybė įkurti valstybinių teatrų tinklą atsirado Panevėžyje. Šiame mieste dar 1913 m. pramonininkas Stanislovas Montvila prie savo fabriko pastatė nedidelį mūrinį teatro

⁴ LMKD Dramos sekcijos prezidiumo posėdžio protokolas 1921: 61.

⁵ Dauguvietis 1924: 4.

⁶ Ten pat: 3.

pastatą su vietomis trims šimtams žiūrovų⁷. Gruodžio mėn. pabaigoje teatro atidarymo proga pateikta mišri programa: pažymėtina, kad ją sudarė rusiški, lenkiški ir lietuviški numeriai („visos tautos dalyvauja atidengime teatro“⁸). Netrukus patalpos buvo pritaikytos kinui⁹, teatre įrengtas elektros apšvietimas¹⁰. Po Pirmojo pasaulinio karo teatras tebe priklausė S. Montvilos palikuonims, o jų atstovu tapo V. Šefleris. Formaliai teatras vadintas „S. Montvilos palikuonių Panevėžio miesto teatru“. Mieste su gastroliniais spektakliais pradėjus lankytis Valstybiniam dramos teatrui, brendo mintis, pasinaudojant turimomis patalpomis, įkurti nuolatinį *valstybinį* teatrą. Pagrindiniais idėjos autoriais reikia laikyti V. Šeflerį ir tuometinį Valstybinio dramos teatro direktorių Liudą Girą, kurių bendradarbiavimas užsimezgė organizuojant gastroles. Kauno trupės vizitų sėkmė (1923 m. birželio mėn. „teatras sutalpint visų negalėjo ir daug norinčių pamatyti spektaklį grįžo namo“¹¹) paskatino mintis apie nuolatinį teatro skyrių Panevėžyje. V. Šefleris parengė S. Montvilos teatro nuomos Valstybiniam dramos teatrui sutartį, planavo remontą¹², L. Giros prašė pagalbos išgyvendinant teatro patalpose įsikūrusį karo orkestrą, paramos dėl inventoriaus ir dekoracijų¹³. L. Gira aktyviai rėmė Panevėžio teatro skyriaus atsiradimą Švietimo ministerijoje: gastroles buvusios labai sėkmingos ir „aiškiausiai rodo, jog Panevėžys turi jau tiek lietuvių teatralinės publikos, kad ten galėtų jau veikti Dramos Teatras“¹⁴. Ministerija dvejojo, tačiau pastatas buvo sekvestruotas, pavadintas Panevėžio valstybiniu teatru, o V. Šefleris – jo administratoriumi¹⁵. Visgi valstybinis teatras Panevėžyje tebuvo pastatas ir pavadinimas; galimas jo veiklos problemas naujasis administratorius apčiuopė dar 1923 m.: „Aš sužinojau iš artistų, kad ateity jie Panevėžin nebevažiuos o visą laiką vaidins Kaune ir važinėti provincijon jų niekas negali priversti“¹⁶. Nei trupės, nei aiškios programos neturėjęs Valstybinio Panevėžio teatro veikla prasidėjo skandalu: 1924 m. rudenį apsilankė „valstybinio teatro gastrolieriai“ su nedidele programa iš operetės „Adomas ir Jėva“ ir, anot recenzento, „mixtum-compositum“ iš komiškos operos „Geiša“¹⁷. Vardyti epitetai: „kafėšantatinė mimika ir gestai“, „bebalsiai-fenomenai“, „piaunantis smyčiavimas ir barabanijimas pianinu“. Netrukus, lapkričio 2 d., ta pati grupė ir Jurgis Petrauskas atvyko su nauja

7 S. Montvilos patikėtinio P. Zamo prašymas dėl leidimo Panevėžyje pastatyti teatrą 1913: 1.

8 S. Montvilos teatro Panevėžyje atidarymo programa 1913: 184.

9 S. Montvilos telegrama Kauno gubernijos administracijai apie teatre įrengtą kinematografą 1914: 46.

10 S. Montvilos patikėtinio R. Deičo prašymas dėl leidimo įrengti variklį ir dinamo mašiną teatro ir kinematografo apšvietimui 1914: 51.

11 V. Šeflerio laiškas L. Girai, 1923 m. birželio 15 d. 1923: 1.

12 V. Šeflerio laiškas L. Girai, 1923 m. rugsėjo 21 d. 1923: 2.

13 V. Šeflerio laiškas L. Girai, 1923 m. rugpjūčio 18 d. 1923: 114.

14 L. Giros raštas Švietimo ministerijai 1923: 112.

15 Lietuvos šaulių sąjungos Panevėžio rinktinės valdybos pranešimas apie Panevėžio teatro grąžinimą S. Montvilos įpėdiniams 1927: 18.

16 V. Šeflerio laiškas L. Girai 1923: 2.

17 V. P. 1924. 36: 1–2.

programa – „miniatiūrine operete „Trys žodžiai“, trukusia maždaug 5 minutes, gana vykusiai pastatyta komedija „Jonas nusižudė“ ir operete „Sužiedotinis ir papūga“, kurioje „nepašykštauta pikantiškumu, o vietomis pronografiškumu“¹⁸. Recenzentas „V. P.“ atkreipė dėmesį ir į gausiai susirinkusią publiką, ir į nesusipratimą: dalis žiūrovų susiviliojo „Valstybės teatro“ ženklui bei supainiojo vardus – vietoj atvykusio Jurgio Petrausko tikėjosi garsiojo Kipro.

Padėtis taisyta gruodžio mėn. pabaigoje, kai pirmosioms Valstybinės operos gastrolėms provincijoje pasirinktas Panevėžys. Atvyko solistai ir orkestras, į Gioachino Rossini „Sevilijos kirpėjo“ pastatymą įtrauktos ir vietinės pajėgos (kai kurias partijas atliko panevėžiečiai, dalyvavo Šaulių sąjungos choras), tačiau dekoracijos, kostiumai ir butaforija atvežta iš Kauno¹⁹. Renginys pavyko, miesto menininkai ir visuomenė reikė padėką už pirmąjį profesionalios operos vizitą: „artistai tiek atgaivino sceną, kad užsimiršo pačios scenos skurdumas“²⁰.

Apleistam teatro pastatui („apgriuvusi daržinė su nudriskusia scena, laktu-galiorka, pelėšiais“²¹) reikėjo remonto, bet darbų nesiėmė nei V. Šefleris, nei miesto valdyba, todėl Švietimo ministerija nuo 1925 m. pradžios pastatą perdavė Panevėžyje veikusiam Lietuvos šaulių sąjungos skyriui. V. Šefleris dar kreipėsi į švietimo ministrą, prašydamas palikti jį Šaulių sąjungos teatro direktoriumi²², bet Šaulių sąjunga turėjo savų planų: sutvarkius teatro pastatą, jame buvo įrengtos Šaulių 12-osios rinktinės, Savanorių sąjungos, Lietuvos skautų sąjungos, penkių šaulių būrių patalpos²³. S. Montvilos turto paveldėtojams sėkmingai užprotestavus sekvestrą, 1931 m. Švietimo ministerija teatrą nupirko už 55 tūkst. litų ir panaudos teisėmis perleido šauliams²⁴. 1934 m. turta dar kartą apžiūrėjusi komisija nustatė, kad pastatas tinka teatro veiklai, bet kadangi nė viena Panevėžyje veikusi Švietimo ministerijos įstaiga nesiėmė jo eksploatuoti, valdytoja liko Šaulių sąjunga²⁵. Po trejų metų – 1937-aisiais – teatras perduotas Krašto apsaugos ministerijos žinion ir tolesnėms Šaulių sąjungos reikmėms²⁶. Taip, Švietimo ministerijai galutinai atsisakius pastato, neliko ir idėjos Panevėžyje įkurti profesionalų teatrą.

Šaulių sąjungai, kaip subrangovei, pavesti kultūros veiklą Panevėžyje Švietimo ministerija greičiausiai siekė dėl strateginių nuostatų. Sąjunga išlaikė savą mėgėjų

18 Ten pat: 1–2.

19 Opera 1924: 2–3.

20 V. P. 1924. 42: 3.

21 G. 1924: 1.

22 V. Šeflerio prašymas švietimo ministrui 1925: 10.

23 Lietuvos šaulių sąjungos Panevėžio rinktinės valdybos pranešimas apie Panevėžio teatro grąžinimą S. Montvilos įpėdiniams 1927: 18.

24 Lietuvos šaulių sąjungos vado P. Saladžiaus raportas Kariuomenės vadui dėl tarpininkavimo perduodant Panevėžio teatrą Šaulių sąjungos Panevėžio rinktinėi 1936: 110.

25 Valstybės kontrolės Bendrosios revizijos departamento Panevėžio teatro apžiūros protokolas 1934: 91.

26 Biudžeto komisijos raštas apie Panevėžio teatro rūmų perdavimą Krašto apsaugos ministerijai ir skyrimą juos valdyti ir naudotis Lietuvos šaulių sąjungai 1937: 24.

teatro tinklą – 1932 m. Šaulių sąjungos teatro statute buvo sakoma: teatro tikslas: „a) augti ir tobulėti, kad pasiekus aukštojo meno idealą, b) kelti liaudyje meno grožės supratimus, šviesti ir kultūrinti ją“²⁷. Spektaklių bilietai pardavinėti „prieinamomis kainomis“, o statyti „kiek galima liaudžiai suprantamesni“ dramaturgijos kūriniai²⁸. Taigi be scenos meno Panevėžys neliko. Mieste dar veikė prieškarui įsteigta „Aido“ draugija, lankėsi gastrolieriai, todėl Švietimo ministerija daugiau dėmesio ir lėšų galėjo skirti kitam, politiškai aktualesniam, klausimui – Klaipėdos „aprūpinimui“ teatru.

II

Klaipėdos ir Klaipėdos krašto lituanizacija buvo svarbus 3–4-ojo dešimtmečių kultūros politikos uždavinys. Po 1923 m. Klaipėdos sukilimo kraštą prijungus prie Lietuvos, imtasi visokeriopų integracijos projektų, reikšmingą vaidmenį turėjo atlikti lietuvių kultūros sklaida. Tais pačiais metais gastrolinės išvykos į Klaipėdą įtraukiamos į Valstybinio dramos teatro išlaidų sąmatą²⁹, apie tai rašoma ir Valstybinio operos teatro tarybos protokoluose: „kaip galima greičiau duoti Klaipėdoje nors 4 Operos spektaklius“³⁰. Dar daugiau iniciatyvos rodė priimančioji pusė – nuo 1922 m. Klaipėdoje veikusi kultūros draugija „Aukuras“. Norėdami padidinti lietuviško teatro prieinamumą pajūryje, draugijos nariai negailėjo pastangų: rūpinosi papildomais finansiniais ištekliais, aktyviai susirašinėjo su valdžios įstaigomis Kaune ir siekė paramos. Atrodė, kad abi pusės – ir Klaipėdos entuziastai, ir teatras Kaune – puikiai sutaria. L. Gira raštuose deklaruodavo, kad Valstybinis teatras tik tada bus „valstybinis“, kai taps prieinamas visai šaliai: „pirmoje eilėje (neskaitant Klaipėdos) Panevėžy ir Šiauliuose“³¹, tačiau praktiškai pageidavimus, galimybes ir deklaracijas suderinti sekėsi sunkiau.

1924 m. Klaipėdoje apsilankė abi valstybinės trupės – ir operos, ir dramos. Pastarosios „visas sąstatas išskyrus pp. Arlauskaitę ir Vaičiūnienę“ sausio 11–16 d. suvaidino keturis spektaklius (vieną iš jų – Šilutėje). Gastroles organizavo „Aukuras“ – pirkto traukinių bilietus, mokėjo dienpinigius ir t. t.³² Klaipėdoje pradėtos planuoti ir reguliarios gastrolės: „Aukuro“ draugija išsirūpino Miesto teatro nuomą visam 1924–1925 m. sezonui (spalio 10–11 d., lapkričio 7–8 d., gruodžio 12–13 d., sausio 9–10 d., vasario 13–14 d., kovo 13–14 d., balandžio 10–11 d., gegužės 8–9 d.)³³. Taigi teatras turėjo atvažiuoti kas mėnesį (šešis kartus drama ir du kartus – opera). „Aukuras“ neabejojo gastrolių sėkme – dramos teatro viešnagės išlaidos prilygo

27 Lietuvos Šaulių sąjungos teatro statutas 1932: 1.

28 Ten pat: 1.

29 Valstybinio dramos teatro ir valstyb. vaidybos mokyklos išlaidų ir pajamų sąmata 1923 metams 1922: 15.

30 Lietuvos valstybinės operos tarybos posėdžio protokolas 1923: 13 a. p.

31 L. Gira raštas Švietimo ministerijai 1923: 112.

32 L. Gira skelbimas Valstybinio dramos teatro aktoriams 1924: 12.

33 Čia ir toliau: J. Stiklioriaus laiškas švietimo ministrui 1924: 1.

pajamoms už parduodamus bilietus, operos gastrolėms tikėtasi Klaipėdos miesto valdybos paramos. Tačiau planas įstrigo Kaune, L. Girai pareiškus, kad dėl kas mėnesį rengiamų gastrolių Klaipėdoje nutraukti dramos spektaklius stacionare būtų pernelyg nuostolinga. „Aukuras“ kreipėsi į Švietimo ministeriją užtarimo šiuo svarbiu „tautos dvasios sustiprinimo lenktyniaujant su svetima ir daug stipresne tauta“ klausimu. Ministras Leonas Bistras pažadėjo „paveikti į Dramos direktorį, kad nedarytų sunkenybių“³⁴. Tačiau įpareigotas atsakyti, be gastrolių išlaidų padengimo, L. Gira pareikalavo trijų tūkstančių litų kompensacijos už kiekvieną išvyką (L. Gira skaičiavimais, būtent tokią sumą drama prarastų nevaikindama stacionare). Naujame laiške švietimo ministrui Jokūbas Stiklorius „Aukuro“ vardu dramatiškai klausė, „ar tai Klaipėda Kaunui taip maža terūpi“, jaudinosi, kad dėl žlugusių planų draugija pasidarys „priešininkų apjuoka“ ir dar kartą prašė pagalbos³⁵. Praleidusi spalio mėn. terminą Valstybinio dramos teatro trupė į Klaipėdą nuvyko lapkričio mėnesį. Suvaidinti Vinco Krėvės „Skirgailos“ ir Carlo Goldoni „Mirandolinos“ pastatymai. Gastrolės „Aukuro“ draugijai kainavo puspenkto tūkstančio litų³⁶.

1925 m. „Aukuras“ kreipėsi į ministrą pirmininką ryžtingai prašydamas asignuoti lėšų *nuolatinėi* dramos trupei Klaipėdoje išlaikyti. Ilgame laiške draugija vardijo argumentus: lietuviškumo plėtra Klaipėdos krašte atsilieka nuo politinio proceso ir „valstybės interesų“³⁷. Viena svarbiausių priežasčių – lietuviškos kultūros prieinamumas („vokiečiai turi įvairias savo draugijas <...> vakarus, sutraukiančius dideles minias“). Vokiečių teatras – nors „gal ir nepergeriausiai pastatytas“ – taip pat įtakingas gaivinant „vokiškąją“ gyventojų dvasią. O lietuviškumas krašte išsaugotas ne tiek politinėmis priemonėmis, „kiek po intaka vadinamųjų ‘Lietuviškų Švenčių‘“, rengtų Vydūno ir Tilžės giedotojų draugijos. Mažajai Lietuvai susijungus su Didžiąja, ekonominis ir administracinis veiksmas nustelbė kultūrinį. Pasekmės, anot „Aukuro“, „turėtų mums visiems atidaryti akis“: rinkimai į apskričių „seimelius“ rodė, kad po susijungimo lietuviška savimonė sumažėjusi. Taigi „lietuviškąją gaivalą“ būtina skubiai plėtoti, o tam neužtenka retų ir keblumų kupinų Valstybės teatro gastrolių. Reikalingas „pastovus ir pleningas“ darbas. Tam „Aukuras“ numato nuolatinę trupę, veikiančią draugijos žinioje ir du kartus per savaitę vaidinančią Klaipėdos miesto teatre, kartą – provincijoje. Miesto valdyba teatro salę suteiktų nemokamai, bet daugiau paramos tikėtis neverta: Klaipėdos krašto valdžia taip pat nėra rėmusi teatro veiklos. Beliko tik centrinė valdžia: „Aukuras“ pridėjo sąmatą 1925–1926 m. sezonui; 17 aktorių trupės veiklai prašyta per 300 tūkst. litų (pajamų planuota per 50 tūkst. litų)³⁸. Darbą,

34 J. Stikloriaus laiškas švietimo ministrui, 1924 m. Nuorašas „Aukuro“ draugijai 1924: 4.

35 J. Stikloriaus laiškas švietimo ministrui, 1924 m. spalio 16 d. 1924: 2.

36 Švietimo ministerijos raštas Klaipėdos „Aukuro“ draugijos valdybai Nr. 590 1924: 5.

37 Čia ir toliau: „Aukuro“ draugijos laiškas ministrui pirmininkui 1925: 1–3.

38 Lietuvių teatro Klaipėdoje pajamų ir išlaidų apskaitliavimas laikotarpiui 1925 m. rugsėjo 15 d.–gruodžio 31 d. *LMAVB*. F. 45. B. 386: 6–7; Lietuvių teatro Klaipėdoje pajamų ir išlaidų apskaitliavimas 1926 m. *LMAVB*. F. 45. B. 386: 5.

anot draugijos, reikėtų pradėti „juogreičiausiai, iki Seimelio rinkimams prasidėjus“³⁹. Švietimo ministerija atkreipė dėmesį į galimybę įkurti nuolatinį teatrą Klaipėdoje, ir čia, kiek netikėtai, politiniai pajūrio lituanizavimo ir teatro plėtros interesai susipynė su Antano Sutkaus Tautos teatro ir „Vilkolakio“ projektu.

Dvilypis A. Sutkaus teatras 1925 m. antroje pusėje faktiškai nebeveikė: Tautos teatras nuščiuvo dar 1924 m. rudenį, paskutinė „Vilkolakio“ premjera „Mušketieriai“ uždrausta 1925 m. gegužės mėnesį (vasarą ir rudenį trupė vertėsi gastrolėmis provincijoje). Tačiau, be Valstybės teatro, A. Sutkaus trupė buvo vienintelis profesionalus, patyręs ir veikiantis teatro kolektyvas, kurį nesunkiai galėjai perkelti į uostamiestį. A. Sutkaus atsiminimai liudija, kad iniciatyva atnaujinti Tautos (bet ne „Vilkolakio“) teatro veiklą Klaipėdoje kilo Švietimo ministerijoje. Ministras Kazimieras Jokantas, tuometinio premjero L. Bistro skatinamas, Tautos teatro perkėlimu galėjo išspręsti net kelias problemas: išvengti organizacinių naujo valstybinio teatro kūrimo keblumų, perleisti Klaipėdai politiškai korektiška kūryba užsiimančią trupę (Tautos teatre statyta tik nacionalinė dramaturgija) ir, pagaliau, išspręsti ginčus dėl teatro patalpų Maironio g. 3 (į jas pretendavo net kelios kultūros įstaigos)⁴⁰. Sumanymą palaikė ir A. Sutkus, ir „Aukuras“, o Švietimo ministerijai buvo pateikta mažesnė (165 tūkst. litų) sąmata. Netrukus pasirašytas Tautos teatro ir „Vilkolakio“ patalpų bei turto pardavimo Švietimo ministerijai aktas⁴¹, į Klaipėdą persikėlė kai kurie aktoriai, viešojoje erdvėje Tautos teatro kraustymasis į pajūrį jau laikytas faktu⁴². Klaipėdoje tikėtasi, kad „rišti didįjį teatro kultūros uždavinį“ A. Sutkaus trupė pradės nuo 1926 metų⁴³.

Netikėtai pasireiškė nauja suinteresuotoji šalis – vokiečių kultūrininkai. Karaliaučiaus ir net Eseno spaudoje išreikštas susirūpinimas dėl lietuviško „Ensemble“, su kuriuo Klaipėdos vokiečių teatro trupė turės dalytis Miesto teatro patalpomis: galimas vokiečių pozicijų susilpnėjimas vertintas kaip grėsmė, o naujai išrinktas Klaipėdos seimelis kviestas priešintis „Kauno vyriausybės“ ketinimams⁴⁴. Autonomijos pagrindais veikusiam seimelyje iš 29 mandatų tik du priklausė lietuviams (1925 m. spalio mėn. įvykusiuose rinkimuose lietuvių kandidatų sąrašai tesurinko 4,5 proc. balsų)⁴⁵, tačiau vietinės valdžios įtaka teatro reikalams greičiausiai nebuvo didelė. Šiaip ar taip 1925 m. gruodžio mėnesį Klaipėdoje jau nerimauta dėl teatro steigimo darbų: „platesnioje vietinių lietuvių visuomenėje kyla nerimastis“, „Aukuras“ kviestas nedelsiant „išsitari“ dėl teatro ateities perspektyvų⁴⁶. Draugija atsiliepė tik po dviejų mėnesių:

39 „Aukuro“ draugijos laiškas ministrui pirmininkui 1925: 1–3.

40 Valiuškevičiūtė 1975: 185–186; Jankevičiūtė 2003: 95–96.

41 Sutkus 1969: 342. V. Maknio teigimu, Tautos teatro dekoracijas ir kitą sceninį turtą nupirko provincijos teatro trupė (Maknys 2009: 427).

42 Kronika 1925: 153.

43 Rg. 1925: 1.

44 Ten pat: 1; Vokiečiai prieš Lietuvių teatrą Klaipėdoje 1925: 1.

45 Valsonokas 1989: 339–339.

46 i. 1925: 3.

darbų pertrūkio priežasčių būta „gilių ir daug“. Pirmiausia – užtrukusios politinės kovos Klaipėdos krašte: jose dalyvavo ir „Aukuro“ nariai („kur ginklai žvanga čia mūzos tylė“), bet labiausiai slėgė ekonominiai sunkumai („išsemtas išdas“). Draugija prašė visuomenės „neužčiaupti“ širdžių bei piniginių ir žadėjo netrukus pakviesti į „meno vakarą“, planuotą drauge su narių susirinkimu⁴⁷. O spauda tebekėlė nuolatinio teatro klausimą: pasirodo, į Klaipėdą persikėlę A. Sutkaus aktoriai, neturėdami pajamų, įsidarbino valdininkais – „mene subrendę vaidilos dyla už kontoros stalo. Kontoristų susilauksime greičiau, negu menininkų. Duokime jiems galimybės dirbti kilnų darbą“⁴⁸. Klaipėdoje atsiradusiomis teatro pajėgomis pasinaudojo apskrities Švietimo komisija – kovo mėnesį Šaulių sąjungos patalpose surengtas teatro vakaras (vaidinta Paulio Gavault komedija „Išdykusi mergiotė“)⁴⁹.

Žodį spaudoje tarė A. Sutkus: paminėjęs teatro veiklos Klaipėdos krašte svarbą, „Aukuro“ draugijos pastangas ir Tautos teatro ryžtą imtis žygių pajūryje, režisierius, nors ir miglotai, apibrėžė svarbiausias sumanymo strigimo priežastis. Pirmiausia Kauno valdžios, iš pažiūros palankiai nusiteikusių, permaininga nuomonė bei anoniminiai antagonistai užkulisiuose: „Tūlo vyro buvo paskelbtas obalsis: ‘tik per mano lavoną įsisteigs Klaipėdos teatras’“⁵⁰. Antra ir, matyt, svarbiausia priežastis – lėšos: kompensacija „Vilkolakiui“ už Švietimo ministerijai perleistą turtą – tam pritrūko „atatinkamų kreditų“. Trupei išlaikyti Klaipėdoje 1926 m. pradžioje pasiūlyta tik 50 tūkst. litų metams („bergždzias tų sumų išaikvojimas [negalintis duoti – A. P.] relatyvio pėdsako“). Todėl (nepaisant į Klaipėdą persikėlusių aktorių) A. Sutkus teigė nustojęs Klaipėdos teatru rūpintis ir „įdomautis“, tolesnius veiksmus palikęs „Aukuro“ draugijai⁵¹. Po mėnesio *Klaipėdos žinios* apgailestaudamos paskelbė, kad režisierius įsidarbino Kaune – tapo žydų vaidybos studijos „Habima“ vedėju bei lektoriumi, ir čia pat pridūrė: „Nelemtos „aplinkybės“ neleidžia Tautos Teatrui ir „Vilkolakiui“ veikti <...> vedėjai matomai priversti eiti žydų teatrui tarnauti! Tragingesnio įvykio Lietuvos meno gyvenime ir negalėjo būti“⁵².

O „Aukuras“ paskelbė narių susirinkimą, kurį turėjo baigti „meno dalis“ dalyvaujant Tautos teatro aktoriams, Klaipėdos konservatorijos dėstytojams ir studentams. Oficialiojoje renginio dalyje draugija išsipareigojo nuo kito sezono įkurti Klaipėdoje nuolatinį teatrą, „meno dalies“ programoje įvyko „Vilkolakio“ spektaklius primenantis numeris – keturių aktorių suvaidintas „šaržas-impromtu“ „Katra?“ („daugelis prisiminė ir palygino šių dienų Klaipėdos gyvenimo, gardžiai pasijuokdami veikslių panašumu“)⁵³. Netrukus buvę Tautos teatro aktoriai ir „vilkolakininkai“ gavo naują

47 Žodis į visuomenę ir „Aukuro“ narius! 1926: 3.

48 C-x. 1926: 3.

49 Lietuvos žinios: Klaipėda 1926: 3.

50 Sutkus 1926: 2.

51 Ten pat: 2.

52 Turi svetimam menui tarnauti 1926: 3.

53 Elfas 1926: 3.

užsakymą: Klaipėdos apskrities Švietimo komisija gegužės 15-osios proga surengė naują teatro vakarą ir N. Jurašiūnaitė bei H. Kačinskas sudalyvavo Charles'io Méré pjesės „Nugalėtojai“ pastatyme⁵⁴. Birželio mėnesį pakartojus „Išdykusią mergiotę“, spektaklio recenzentas stebėjosi, „kaip gražiai, harmoningai profesionalai [N. Jurašiūnaitė ir H. Kačinskas – A. P.] sutampa su mėgėjais“⁵⁵.

Tautos teatro atstovų rezidavimą Klaipėdoje ir nuolatinės trupės įkūrimo procesą nutraukė bei savotiškai užbaigė bendresnės reikšmės pokyčiai – 1926 m. birželio 2 d. darbą pradėjo naujas Lietuvos Seimas, po mėnesio V. Čepinskis A. Sutkų paskyrė Valstybės teatro direktoriumi⁵⁶, o N. Jurašiūnaitė ir H. Kačinskas su kitais Tautos teatro darbuotojais buvo priimti į jo trupę⁵⁷. Klaipėdoje beliko tik pritarti nuomonei: „Kaunas lig šioliai visai nesuprato kas čia [pajūrio krašte – A. P.] reikalinga“⁵⁸. Valstybės remiamas profesionalus lietuvių teatras Klaipėdoje ims veikti tik beveik po dešimtmečio – 1935 m. čia atkėlus Šiaulių teatro trupę.

Išvados

Apžvelgti neįgyvendinti valstybinės teatro sistemos decentralizavimo projektai išryškina kelias jos valdymo tendencijas. Provincijos „aprūpinimas“ teatru tarpukariu nuolat deklaruotas ir teatralų, ir valstybės darbotvarkėje. Suinteresuotosios šalys sostinėje ir regionuose dažniausia rėmėsi „lietuviškųjų vakarų“ patirtimi, pabrėžė teatro prieinamumo svarbą politiniu ir kultūros požiūriais, tačiau faktiškai valstybinė teatro sistema decentralizuota tik 4-ajame dešimtmetyje, įsteigus Valstybės teatro Šiaulių skyrių. Iki tol nuolatinio, ne sostinėje veikiančio teatro poreikis kompensuotas kebliomis Kauno trupės gastrolėmis ar, pavyzdžiui, Panevėžyje teatro kultūrą pavedant mėgėjams. Tokią situaciją iš dalies paaiškina nenoras 3-iajame dešimtmetyje investuoti lėšas į teatro sistemos plėtrą. Nors Panevėžyje ar ypač Klaipėdoje susiklostė santykinai palankios aplinkybės, valstybė akivaizdžiai taupė, ieškodama pigiausio (bet ne visada optimalaus) būdo didinti teatro prieinamumą provincijoje. Visa tai regionuose lėmė teatro kultūros stygių, dalis kokybiškų spektaklių nebuvo techniškai pritaikyti gastrolėms, o vietoj jų plito antraeilė produkcija, dažniausia kurta privačia aktorių iniciatyva. Kita vertus, iškalbingas atrodo ir valstybės sprendimas teatro veiklą regionuose perduoti mėgėjams. Panevėžyje ir Klaipėdoje nutrūkus ar žlugus valstybinio teatro įkūrimo projektams, išryškėjo mėgėjiška ar pusiau mėgėjiška teatro veikla Lietuvos šaulių sąjungos skyriuose. Lietuvos šaulių judėjimo ideologas Vladas Putvinskis rašė: „Norint būti tikru tėvynės gynėju, maža turėti stiprų vikrų kūną

54 J. At. 1926: 3.

55 X. 1926: 3.

56 Švietimo darbas 1926: 864.

57 Valstybės teatro dramos artistų ir tarnautojų 1925–26–27–28–29 ir 30 m. mėnesinis atlyginimas: 13–14.

58 Vaičiūnas 1926: 2.

ir mokėti kariauti, reikia dar žinoti ir suprasti reikalą ir tikslą, reikia turėti tėvynės meilės. Vienu žodžiu, reikia išpažinti tam tikrą idejologiją⁵⁹. Taigi kaip teatro veiklos subrangovė Lietuvos šaulių sąjunga užtikrino politiškai korektišką teatro produkciją, o mėgėjiško ar pusiau mėgėjiško lygio spektakliai – estetinį reginį.

Ketvirtajame dešimtmetyje įvykusiam valstybinės teatro sistemos decentralizavimui įtakos turėjo pakitusi politinė atmosfera. 1931 m. atidarytas Valstybės teatro Šiaulių skyrius (1935–1939 m. veikęs Klaipėdoje) suvoktas kaip „gastrolinis“, kuris, anot Juro Šaltenio, „gal ir sunkiau pateisintų savo egzistenciją, jei jo darbo programon nebūtų įtrauktas važinėjimas po Lietuvą su gastrolėmis“. Teatras pusę savaitės dirbo stacionare Šiauliuose, pusę – lankydamas regioną. Reikšmingas buvo ir politinis filialo veiklos lygmuo. 1935 m. trupę perkeliant į Klaipėdą, pasak *Lietuvos aid*o, net šiauliečiai, „taip energingai gynę savo teatrą ligi šiol, dabar yra bejėgiai prieš per daug stiprius kėlimo argumentus: jie patys pripažįsta, kad šiuo metu teatras Klaipėdoje yra reikalingas daugiau“. Ryžtingesnį sistemos decentralizavimą reikia sieti su tuometinės valdančiosios tautininkų partijos kultūros politika – Valstybės teatrui buvo numatyta „tautos ugdymo“ misija ir susirūpinta teatro prieinamumo didinimu. Metodinių pavyzdžių paradoksaliai dairytasi į Rytus bei politinės kairės idėjų lauką: pasak vieno tautininkų ideologų Vytauto Alanto, „bolševikai varo per teatrą milžinišką perauklėjimo darbą“, jam taip pat imponavo ir kultūros decentralizavimo idėja – „tautos namų tinklas“ provincijoje. Taigi galima teigti, kad valstybinės teatro sistemos struktūros plėtotę 2-ajame tarpukario dešimtmetyje paskatino pakitusios kultūros politikos gairės: atsiradus stipriam politiniam motyvui atrastos ir lėšos, ir valia įkurti provincijoje valstybinį teatrą.

Gauta 2016 05 02

Priimta 2016 05 06

Literatūra

1. „Aukuro“ draugijos laiškas ministrui pirmininkui, 1925 m. rugsėjo 12 d. *MAB*. F. 45. B. 386: 1–3.
2. Alantas, V. Mūsų teatro kelias. *Lietuvos aidas*. 1933. 151: 7.
3. Alantas, V. *Žygiuojanti tauta*. Kaunas: Pažanga, 1940.
4. Biudžeto komisijos raštas apie Panevėžio teatro rūmų perdavimą Krašto apsaugos ministerijai ir skyrimą juos valdyti ir naudotis Lietuvos šaulių sąjungai, 1937 m. gegužės 7 d. *LCVA*. F. 384. Ap. 3. B. 489: 24.
5. Borisas Dauguvietis. Memorandum ponui švietimo ministeriui, 1924 m. balandžio 14 d. Rankraštis. *LMAVB*. F. 45. B. 381: 4.
6. Elfas. Svečiuose pas „Aukurą“. *Klaipėdos žinios*. 1926. 76: 3.
7. G. Teatro reikalu. *Panevėžio balsas*. 1924. 12: 1.
8. i. Kur dingio „Aukuro“ parengimai? *Klaipėdos žinios*. 1925. 296: 3.
9. J. At. „Nugalėtojai“. *Klaipėdos žinios*. 1926. 84: 3.
10. J. Stikloriaus laiškas Švietimo ministrui, 1924 m. Nuorašas „Aukuro“ draugijai. *LMAVB*. F. 45. B. 112: 4.
11. J. Stikloriaus laiškas Švietimo ministrui, 1924 m. spalio 16 d. *LMAVB*. F. 45. B. 112: 2.

⁵⁹ Putvinskas 1920: 6.

12. J. Stikloriaus laiškas Švietimo ministrui, 1924 m. spalio 4 d. *LMAVB*. F. 45. B. 112: 1.
13. Jankevičiūtė, G. *Dailė ir valstybė: dailės gyvenimas Lietuvos Respublikoje 1918–1940*. Kaunas: Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, 2003.
14. Kronika. *Baras*. 1925. 9–10: 153.
15. L. Giros raštas Švietimo ministerijai, 1923 m. rugpjūčio 28 d. *LCVA*. F. 391. Ap. 4. B. 1125: 112.
16. L. Giros skelbimas Valstybinio dramos teatro aktoriams, 1924 m. sausio 8 d. *LMAVB*. F. 45. B. 112: 12.
17. Lietuvos teatro Klaipėdoje pajamų ir išlaidų apskaitliavimas 1926 m. *LMAVB*. F. 45. B. 386: 5.
18. Lietuvos teatro Klaipėdoje pajamų ir išlaidų apskaitliavimas laikotarpiui 1925 m. rugsėjo 15 d.–gruodžio 31 d. *LMAVB*. F. 45. B. 386: 6–7.
19. Lietuvos šaulių sąjungos Panevėžio rinktinės valdybos pranešimas apie Panevėžio teatro grąžinimą S. Montvilos įpėdiniams, 1927 m. kovo 12 d. *LCVA*. F. 391. Ap. 4. B. 1888: 18.
20. Lietuvos Šaulių sąjungos teatro statutas, 1932 m. *LMAVB*. F. 45. B. 213: 1.
21. Lietuvos šaulių sąjungos vado P. Saladžiaus raportas Kariuomenės vadui dėl tarpininkavimo perduodant Panevėžio teatrą Šaulių sąjungos Panevėžio rinktinei, 1936 m. kovo 26 d. *LCVA*. F. 391. Ap. 4. B. 1634: 110.
22. Lietuvos valstybinės operos tarybos posėdžio protokolas, 1923 m. vasario 26 d. *LLMA*. F. 101. Ap. 1. B. 4: 13 a. p.
23. Lietuvos žinios: Klaipėda. *Klaipėdos žinios*. 1926. 55: 3.
24. LMKD Dramos sekcijos prezidiumo posėdžio protokolas, 1921 m. gruodžio 13 d. *LMAVB*. F. 45. B. 198: 61.
25. Mačiulis, D. *Valstybės kultūros politika Lietuvoje 1927–1940 metais*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2005.
26. Maknys, V. *Lietuvių teatro raidos bruožai*. I. Vilnius: Mintis, 1972.
27. Maknys, V. *Lietuvių teatro raidos bruožai*. II. Vilnius: Mintis, 1979.
28. Maknys, V. *Raštai*. T. 2. Vilnius: Artaviva, 2009.
29. Mareckaitė, G. Dramos teatras Šiauliuose. *Lietuvių teatro istorija. Pirmoji knyga 1929–1935*. Sud. A. Girdziuskauskaitė. Vilnius: Gervėlė, 2000: 206–232.
30. Mareckaitė, G. Valstybės teatro Šiaulių skyrius. *Lietuvių teatro istorija 1935–1940. Antroji knyga*. Ats. red. I. Aleksaitė. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2002: 132–142.
31. Opera. *Panevėžio balsas*. 1924. 40: 2–3.
32. Putvinskas, V. Lietuvos Šaulių uždaviniai. *Trimitas*. 1920. 1: 6.
33. Rg. Klaipėdos teatro klausimai. *Klaipėdos žinių* priedas. 1925. 288: 1.
34. S. Montvilos patikėtinio P. Zamo prašymas dėl leidimo Panevėžyje pastatyti teatrą, 1913 m. birželio 4 d. *KAA*. F. I-473. Ap. 1. B. 5015: 1.
35. S. Montvilos patikėtinio R. Deičo prašymas dėl leidimo įrengti variklį ir dinamo mašiną teatro ir kinematografo apšvietimui, 1914 m. gegužės 2 d. *KAA*. F. I-473. Ap. 1. B. 5015: 51.
36. S. Montvilos teatro Panevėžyje atidarymo programa, 1913 m. *LVIA*. F. 1135. Ap. 6. B. 103: 184.
37. S. Montvilos telegrama Kauno gubernijos administracijai apie teatre įrengtą kinematografą, 1914 m. balandžio 11 d. *KAA*. F. I-473. Ap. 1. B. 5015: 46.
38. Sutkus, A. Klaipėdos Teatro steigimo reikalu. *Klaipėdos žinios*. 1926. 56: 2.
39. Sutkus, A. *Vilkolakio teatras*. Vilnius: Vaga, 1969.
40. Šaltenis, J. A. Pirmosios Šiaulių valst. teatro gastrolės. *Lietuvos aidas*. 1931. 229: 7.
41. *Šiaulių dramos teatras*. Sud. E. Markevičiūtė. Vilnius: Lietuvos teatro sąjunga, 1992.
42. Šiaulių teatras keliamas Klaipėdon. *Lietuvos aidas*. 1935. 81: 8.
43. Švietimo ministerijos raštas Klaipėdos „Aukuro“ draugijos valdybai Nr. 590, 1924 m. lapkričio 13 d. *LMAVB*. F. 45. B. 112: 5.
44. Turi svetimam menui tarnauti. *Klaipėdos žinios*. 1926. 70: 3.
45. V. P. Apie Valstybės operos gastroles Panevėžy. *Panevėžio balsas*. 1924. 42: 3.
46. V. P. Kas tai – balaganas ar Valstybinis teatras? *Panevėžio balsas*. 1924. 36: 1–2.
47. V. Šeflerio laiškas L. Girai, 1923 m. birželio 15 d. *LMAVB*. F. 45. B. 283: 1.
48. V. Šeflerio laiškas L. Girai, 1923 m. rugpjūčio 18 d. *LCVA*. F. 391. Ap. 4. B. 1125: 114.
49. V. Šeflerio laiškas L. Girai, 1923 m. rugsėjo 21 d. *LMAVB*. F. 45. B. 283: 2.
50. V. Šeflerio prašymas švietimo ministrui, 1925 m. sausio 8 d. *LMAVB*. F. 45. B. 381: 10.
51. Vaičiūnas, A. Lietuviškojo meno reikalu Klaipėdos krašte. *Klaipėdos žinios*. 1926. 88: 2.

52. Valiuškevičiūtė, A. Lietuvių meno kūrėjų draugija. *Mokslo, kultūros ir švietimo draugijos. Iš lietuvių kultūros istorijos*. T. VIII. Vilnius: Mokslo, 1975: 162–199.
53. Valsonokas, R. *Klaipėdos problema*. Vilnius: Vaizdas, 1989.
54. Valstybės kontrolės Bendrosios revizijos departamento Panevėžio teatro apžiūros protokolas, 1934 m. balandžio 10 d. *LCVA*. F. 391. Ap. 4. B. 1634: 91.
55. Valstybės teatro dramos artistų ir tarnautojų 1925–26–27–28–29 ir 30 m. mėnesinis atlyginimas. *LLMA*. F. 101. Ap. 1. B. 7: 13–14.
56. Valstybinio dramos teatro ir valstyb. vaidybos mokyklos išlaidų ir pajamų sąmata 1923 metams. *LLMA*. F. 101. Ap. 1. B. 21: 15.
57. Vengris, A. Juozas Stanulis. *Šiaulių dramos teatras*. Sud. E. Markevičiūtė. Vilnius: Lietuvos teatro sąjunga, 1992: 14–15.
58. Vokiečiai prieš Lietuvių teatrą Klaipėdoje. *Klaipėdos žinios*. 1925. 295: 1.
59. X. „Išdykusi mergiotė“ gerai pavyko. *Klaipėdos žinios*. 1926. 88: 3.
60. Žodis į visuomenę ir „Aukuro“ narius! *Klaipėdos žinios*. 1926. 35: 3.
61. 1926 m. liepos 6 d. švietimo ministro V. Čepinskio įsakymas Nr. 234. *Švietimo darbas*. 1926. 7: 864.

Asta Petrikienė

Two unimplemented projects: The State Theatre in Panevėžys and Klaipėda

Summary

The system of state-subsidised theatre in Lithuania, established in the second decade of the 20th century, was developed slowly and remained centralised during the entire interwar period. The research carried out has revealed that the state, having consolidated a large-scale centre of theatre activity in the capital Kaunas, addressed the challenges of theatre culture in the regions by funding the tours of the State Theatre and in reliance upon the amateur theatre of public organisations. The cases of unimplemented projects of the State Theatre in Panevėžys and Klaipėda show that in the 1920s there was a lack of political will to decentralise the theatre system: The Ministry of Education failed to take advantage of favourable material conditions in Panevėžys and of social ones in Klaipėda. The state theatre system was decentralised only in the 1930s, after changes in the strategy of cultural policy had been made: the Šiauliai department of the State Theatre was founded in 1931.

KEY WORDS: interwar period, Lithuanian State Theatre, decentralisation